

POLSKA FILOZOFIA
CHRZEŚCIJAŃSKA
XX WIEKU

Mieczysław Gogacz

Artur Andrzejuk
Dawid Lipski
Magdalena Płotka
Michał Zembrzuski

Wydawnictwo Naukowe
Akademii Ignatianum w Krakowie

Kraków 2019

© Copyright by Akademia Ignatianum w Krakowie, 2019

Teksty Mieczysława Gogacza (s. 141–221)

© Copyright by Mieczysław Gogacz

Publikacja finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Pomniki polskiej myśli filozoficznej, teologicznej i społecznej XX i XXI wieku”
w latach 2016–2020, nr projektu 0033/FIL/2016/90

Redaktor naukowy tomu
Artur Andrzejuk

Recenzenci
ks. Stanisław Janeczek
Marcin Karas

Redaktor prowadzący
Roman Małecki

Redakcja i korekta
Anna Zaremba

Skład i łamanie
Lesław Sławiński

Projekt okładki i stron tytułowych
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Autor zdjęcia na okładce
Izabella Andrzejuk

ISBN 978-83-7614-426-9

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Spis treści

I. MIECZYŚLAW GOGACZ – OSOBA I DZIEŁO

WYKAZ SKRÓTÓW	10
1. INFORMACJE BIOGRAFICZNE I BIBLIOGRAFICZNE	
<i>Artur Andrzejuk</i>	11
CURRICULUM VITAE	11
FORMACJA INTELEKTUALNA MIECZYŚLAWA GOGACZA	13
HISTORYCZNE TŁO ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI MIECZYŚLAWA GOGACZA	18
DZIEDZINY BADAŃ MIECZYŚLAWA GOGACZA	25
2. ROZUMIENIE FILOZOFII	
<i>Michał Zembrzusi</i>	31
ROZUMIENIE METAFIZYKI I ROZUMIENIE ISTNIENIA	91
POZNAWANIE RZECZYWISTOŚCI W RAMACH „MOWY SERCA”	38
METODOLOGIA METAFIZYKI	41
3. SZCZEGÓŁOWE PROBLEMY TEORETYCZNE	
<i>Dawid Lipski, Magdalena Płotka, Michał Zembrzusi</i>	43
TEORIA OSOBY I RELACJI OSOBOWYCH <i>Michał Zembrzusi</i>	43
FILOZOFIA CZŁOWIEKA <i>Magdalena Płotka</i>	51
ETYKA CHRONIENIA OSÓB <i>Dawid Lipski</i>	64

PEDAGOGIKA	
<i>Dawid Lipski</i>	81
POLITYKA	
<i>Dawid Lipski</i>	85
TEORIA KULTURY	
<i>Magdalena Płotka</i>	91
TEORIA ŻYCIA RELIGIJNEGO	
<i>Magdalena Płotka</i>	97
TEORIA MISTYKI	
<i>Magdalena Płotka</i>	103
4. DYSKUSJE I POLEMIKI MIECZYŚŁAWA GOGACZA	
<i>Michał Zembrzuski</i>	109
PRECYZOWANIE MYŚLI TOMISTYCZNEJ	110
DYSKUSJA Z JÓZEFEM TISCHNEREM	112
DYSKUSJA Z MARKSIZMEM	119
5. ODDZIAŁYWANIE NA NAUKOWE ŚRODOWISKO	
KRAJOWE I ZAGRANICZNE	
<i>Dawid Lipski</i>	123
TROSKA O KULTURĘ CHRZEŚCIJAŃSKĄ W POLSCE	123
KONTAKTY MIĘDZYNARODOWE	126
6. SŁOWNIK – PODSTAWOWE DEFINICJE	
<i>Artur Andrzejuk</i>	129

II. MIECZYŚŁAW GOGACZ – TEKSTY WYBRANE

METAFIZYKA

M. Gogacz, <i>Elementarz metafizyki</i> , wyd. 2, Suwałki: Wyższa Szkoła Służby Powszechnej, Suwałki 1996. Edycja internetowa	141
---	-----

FILOZOFIA CZŁOWIEKA

M. Gogacz, <i>Elementarz metafizyki</i> , wyd. 2, Suwałki: Wyższa Szkoła Służby Powszechnej, Suwałki 1996. Edycja internetowa	167
---	-----

ETYKA

M. Gogacz, <i>Elementarz metafizyki</i> , wyd. 2, Suwałki: Wyższa Szkoła Służby Powszechnej, Suwałki 1996. Edycja internetowa	179
---	-----

PEDAGOGIKA

- M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, wybór i redakcja A. Andrzejuk, K. Kalka, Oficyna Wydawnicza „Navo”, Warszawa 1997. Edycja internetowa 187

POLITYKA

- M. Gogacz, *Mądrość buduje państwo. Człowiek i polityka – Rozważania filozoficzne i religijne*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 1993. Edycja internetowa 197

TEORIA KULTURY

- M. Gogacz, *Szkice o kulturze*, Michalineum, Kraków–Warszawa/Struga 1985. Edycja internetowa; M. Gogacz, *Mądrość buduje państwo. Człowiek i polityka – Rozważania filozoficzne*, Niepokalanów 1993. Edycja internetowa 203

FILOZOFICZNO-TEOLOGICZNA TEORIA ŻYCIA RELIGIJNEGO

- M. Gogacz, *Modlitwa i mistyka*, Michalineum, Kraków–Warszawa/Struga 1987. Edycja internetowa 207

FILOZOFIA MISTYKI

- M. Gogacz, *Filozoficzne aspekty mistyki*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985. Edycja internetowa 211

BIBLIOGRAFIA 223

I.

MIECZYŚLAW GOGACZ
– OSOBA I DZIEŁO

WYKAZ SKRÓTÓW

- CiR** – *Człowiek i jego relacje. Materiały do filozofii człowieka*, Warszawa 1985.
- EM** – *Elementarz metafizyki*, Warszawa 1987, Suwałki 1996², Warszawa 1998³, 2008⁴.
- FaM** – *Filozoficzne aspekty mistyki*, Warszawa 1985.
- HF** – *Historia filozofii w poszukiwaniu realizmu*, Warszawa 2011.
- IiP** – *Istnieć i poznawać*, Warszawa 1969, 1976².
- KeO** – *Ku etyce chronienia osób. Wokół podstaw etyki*, Warszawa 1991.
- MbP** – *Mądrość buduje państwo. Człowiek i polityka – Rozważania filozoficzne i religijne*, Niepokalanów 1993.
- MiM** – *Modlitwa i mistyka*, Kraków–Warszawa/Struga 1987.
- NjM** – *Największa jest miłość*, Warszawa/Struga–Kraków 1988.
- Nps** – *Niepełnosprawność. Aspekty teologiczne*, Warszawa 1991 (współautor A. Andrzejuk).
- OI** – *Obrona intelektu*, Warszawa 1969.
- Okr** – *Okruszyny*, Niepokalanów 1993.
- OmW** – *On ma wzrastać*, Warszawa 1965, 1973², 1975³, 1990⁴.
- OzP** – *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997.
- PiA** – *Platonizm i arystotelizm. Dwie drogi do metafizyki*, Warszawa 1996.
- PW** – *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993.
- PB** – *Poszukiwanie Boga. Wykłady z metafizyki Absolutnego Istnienia*, Warszawa 1976.
- SoK** – *Szkice o kulturze*, Kraków–Warszawa/Struga 1985.
- WkT** – *W kierunku tomizmu konsekwentnego*, Warszawa 2013.
- WpO** – *Wokół problemu osoby*, Warszawa 1974.
- WeO** – *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1995, 1997².
- ŻsE** – *Życie społeczne w duchu Ewangelii*, (Episteme, t. 59), Olecko 2006.

1.

INFORMACJE BIOGRAFICZNE I BIBLIOGRAFICZNE

CURRICULUM VITAE

Mieczysław Gogacz urodził się 17 listopada 1926 roku¹ w Nadrożu koło Rypina na ziemi dobrzyńskiej, gdzie rodzice, Szczepan i Marianna z Gołębiewskich, prowadzili sklep z artykułami kolonialnymi. Szkołę powszechną rozpoczął w Nadrożu, a ukończył w Oborach, dokąd rodzice przenieśli się w 1934 roku. W okresie okupacji Mieczysław Gogacz pracował na poczcie w Rypinie. Przerwaną naukę podjął po zakończeniu wojny. Gimnazjum do etapu tzw. małej matury (IX klasa) ukończył w Rypinie, gdzie po wojnie przenieśli się rodzina Gogaczów. Świadcstwo dojrzałości, czyli tzw. dużą maturę, uzyskał w liceum biskupim w Płocku w 1949 roku. Następnie wybrał studia filozoficzne na Wydziale Filozoficznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL), jedynej wtedy uczelni katolickiej w Polsce. Słuchał tam wykładów Stanisława Adamczyka z metafizyki, teodycei i kosmologii, Stefana Swieżawskiego z historii filozofii i metafizyki, Antoniego Korcika z logiki i ogólnej metodologii nauk, Wojciecha Feliksa Bednarskiego z etyki. Pod koniec studiów uczęszczał na wprowadzone właśnie zajęcia Stanisława Kamińskiego z logiki i Mieczysława Alberta Krąpca z metafizyki. Magisterium uzyskał w 1952 roku na podstawie pracy pt. *Definicja ruchu u Arystotelesa*, pisanej pod kierunkiem Adamczyka. Doktorat

---

¹ Matka Profesora, Marianna Gogacz z domu Gołębiewska (1905–2005), wspominała, że data urodzin jej syna została zapisana błędnie. Mieczysław Gogacz urodził się 11 listopada, a więc 6 dni wcześniej niż zapisano w metryce.

otrzymał w 1954 roku na podstawie publicznej obrony pracy pt. *Filozofia bytu w „Beniamin maior” Ryszarda ze Świętego Wiktora*, pisanej pod kierunkiem Swieżawskiego. Rozprawę recenzowali Mieczysław Krąpiec i Aleksander Usowicz. Po uzyskaniu doktoratu prowadził zajęcia zlecone na KUL. Po październikowej odwilży 1956 roku skorzystał z jednorocznego stypendium rządu francuskiego umożliwiającego studiowanie na Sorbonie i prowadzenie badań w Bibliothèque Nationale w Paryżu (od marca do września 1957 roku). Z Francji udał się do Pontifical Institute of Mediaeval Studies w Toronto na studia specjalistyczne do najwybitniejszego historyka filozofii tamtych czasów i odkrywcy rzeczywistego oblicza filozofii św. Tomasza z Akwinu (tomizm egzystencjalny), Étienne’a Gilsona (od września 1957 do maja 1958 roku). Po powrocie został mianowany najpierw asystentem, a następnie adiunktem w Katedrze Historii Filozofii KUL. Kolokwium habilitacyjne na Wydziale Filozoficznym KUL zdał 18 października 1960 roku na podstawie pracy pt. *Problem istnienia Boga u Anzelma z Canterbury i problem prawdy u Henryka z Gandawy*. Rozprawę recenzowali: Stefan Swieżawski, Izydora Dąmbska i Lech Kalinowski. W 1962 roku Rada Wydziału nadała Mieczysławowi Gogaczowi stopień naukowy docenta. Od października 1966 roku objął etat starszego wykładowcy na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej (ATK) w Warszawie, zaproszony tu przez byłego rektora KUL, a od 1956 roku rektora ATK, Józefa Iwanickiego. Już 10 grudnia 1966 roku został mianowany docentem etatowym. W dniu 6 lipca 1973 roku Rada Państwa przyznała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a 17 września 1982 roku tytuł profesora zwyczajnego. Gogacz do przejścia na emeryturę w 1997 roku pracował w ATK, gdzie kierował Specjalizacją Historii Filozofii. Po 1990 roku, w związku ze zmianami w Polsce, podejmował się prowadzenia zajęć filozoficznych, głównie z filozofii realistycznej i etyki, na Uniwersytecie Warszawskim, w Akademii Medycznej i Wojskowej Akademii Technicznej.

Mieczysław Gogacz jest członkiem wielu krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych, między innymi: Société Internationale pour l’Étude de la Philosophie Médiévale, International Society of Neoplatonic Studies, International Society for Metaphysics, Società Tommaso d’Aquino, Towarzystwa Naukowego KUL, jest współzałożycielem (1981) Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w Warszawie.

W 1996 roku Ojciec Święty Jan Paweł II przyznał Gogaczowi Komandorię z Gwiazdą Orderu św. Sylwestra Papieża. Na dekoratora

papież wyznaczył kard. Józefa Glempa, prymasa Polski. Uroczyste wręczenie odznaczeń miało miejsce w bazylice archikatedralnej w Warszawie podczas mszy św. pontyfikalnej w Wielką Niedzielę 1997 roku. W listopadzie 2006 roku, na 80. urodziny otrzymał listy gratulacyjne m.in. od Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej prof. Lecha Kaczyńskiego i Prefekta Kongregacji Wychowania Katolickiego kard. Zenona Grocholewskiego. Od 2007 roku przyznawana jest Nagroda im. Profesora Mieczysława Gogacza za najlepsze prace magisterskie z filozofii odwołujące się do szeroko pojętego tomizmu. Nagroda ma zasięg ogólnopolski, a prof. Gogacz jest honorowym przewodniczącym jej Kapituły. W dniu 17 listopada 2012 roku, w 86. rocznicę urodzin, Gogacz otrzymał odznaczenie *Gratae Memoriae Signum Universitatis* swojej *Alma Mater* – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, a w 2016 roku z okazji 90. urodzin specjalne listy skierowali m.in. Prezydent RP Andrzej Duda oraz Minister Obrony Narodowej Antoni Macierewicz.

FORMACJA INTELEKTUALNA MIECZYŚŁAWA GOGACZA

Formacja intelektualna Mieczysława Gogacza jest wielopłaszczyznowa i wielowątkowa. Urodził się w tradycyjnej polskiej rodzinie katolickiej na terenach z silną mniejszością niemiecką. Od dziecka więc czytał prasę katolicką i uczył się języka niemieckiego. Od ósmego roku życia mieszkał obok klasztoru karmelitów w Oborach, który oddziaływał swoją duchowością na całą okolicę, a młody Gogacz związał się z nim dodatkowo, służąc codziennie do mszy jako ministrant. Tam też miał swojego pierwszego stałego spowiednika i pierwszego kierownika duchowego. Duchowość karmelitańska, którą całe życie bardzo cenił, stanowi chronologicznie pierwszą warstwę jego formacji duchowej. Drugą będzie filozofia, w wersji tradycyjnego, tzw. rzymskiego tomizmu, z którą zapoznał się w szkole średniej. Była to wtedy powszechna orientacja filozoficzna w Kościele i Gogacz dystansował się od niej w trakcie swych lubelskich studiów na rzecz tomizmu egzystencjalnego. Jednak wszystkie swoje prace dyplomowe poświęcił tematom innym niż tomizm: filozofii Arystotelesa (magisterium), szkole wiktorynów z XII wieku (doktorat) oraz filozofii Anzelma z Canterbury z XI wieku i Henryka z Gandawy z XIII wieku (habilitacja). Tomizm egzystencjalny „rodził się” najpierw na KUL w prywatnych

spotkaniach naukowych, które zainicjował ówczesny dziekan Wydziału Filozoficznego KUL Lech Kalinowski. Uczestniczyli w nich najpierw Stefan Swieżawski i Mieczysław A. Krąpiec i (niekiedy) Wojciech F. Bednarski, z czasem dołączyli Karol Wojtyła i Stanisław Kamiński. Niebawem ta wersja tomizmu stała się przedmiotem wykładów Swieżawskiego i Krąpca, i doszło do polemiki z przedstawicielem tomizmu tradycyjnego, promotorem magisterium Gogacza, Stanisławem Adamczykiem. Tomizm egzystencjalny jednak zwyciężył i tę wersję przedstawiał Gogacz na swoich wykładach z filozofii bytu (czego zapisem jest książka pt. *Ważniejsze zagadnienia metafizyki*²). Historia filozofii zatem i tomizm egzystencjalny to dwie kolejne warstwy formacji intelektualnej Gogacza. Obie one zostały pogłębione podczas studiów u Étienne’a Gilsona w Toronto. Ponadto Gilson zwrócił uwagę polskiego stypendysty na średniowieczną filozofię arabską, a szczególnie filozofię Awicenny, które miały ogromny i niezbadany dotychczas wpływ na samego Tomasza z Akwinu i jego kontynuatorów – tomistów. W czasie studiów zagranicznych Gogacz pogłębiał także swą formację religijną; jednym z jej elementów była odbyta (bez wymaganych dokumentów) pielgrzymka do Ziemi Świętej z grupą studentów francuskich, kierowanych przez ich duszpastera, którym był Jean-Marie Lustiger. Po powrocie do kraju blisko współpracował z prof. Swieżawskim na KUL, współtworząc to, co później nazwano lubelską szkołą filozoficzną. Ważnym wydarzeniem w życiu Kościoła katolickiego był Sobór Watykański II, którego Swieżawski był audytorem świeckim, a Wojtyła jednym z ojców, podobnie jak inni biskupi polscy związani z KUL. Gogacz żywo interesował się pracami Soboru, reagował na różne jego postanowienia, upowszechniał je w prasie katolickiej. Jego entuzjazm wobec *aggiornamento* Kościoła z czasem nieco przygasł, gdy okazało się, że w ramach tzw. ducha Soboru silnie zanegowano w Kościele filozofię i teologię tomistyczną na korzyść różnych nurtów myśli współczesnej. W tym czasie zintensyfikował, rozpoczęte po doktoracie, badania nad różnymi tematami filozoficznymi w tekstach św. Tomasza z Akwinu. Wiązało się to z rodzeniem się różnych propozycji precyzujących ujęcia tomizmu egzystencjalnego, które doprowadziły do powstania tomizmu konsekwentnego. Te źródłowe badania nad tekstami Akwinaty stanowią

---

² Lublin 1973 (książka powstała wiele lat wcześniej, ale długo czekała na wydanie).

kolejną płaszczyznę formacji intelektualnej Gogacza. W każdej z tych płaszczyzn można z kolei wskazać po kilka wątków, np. w historii filozofii będzie to arystotelizm i tomizm oraz bardzo różne odmiany neoplatonizmu: od Proklosa po Marsilio Ficino, a także refleksja nad metodologią historii filozofii.

Dodać też warto, że młody Gogacz interesował się literaturą (szczególnie poezją) i muzyką, a fascynował sztuką i architekturą, i nawet przez pewien czas równoległe do filozofii studiował na KUL historię sztuki. Z czasem coraz bardziej skupiał się na swoich badaniach filozoficznych, ale będąc na emeryturze, zebrał i opublikował pisane w młodości wiersze. Podejmował też prozatorskie próby literackie w swoich książkach religijnych³, a jednej z nich nadał formę powieści autotematycznej⁴.

Nauczyciele Mieczysława Gogacza, którzy wywarli na niego największy wpływ, to:

1. Stanisław Adamczyk (1900–1971) – był absolwentem rzymskiego Gregorianum i do końca życia pozostawał pod wpływem wykładanego tam tomizmu tradycyjnego, w którym przeważała problematyka teoriopoznawcza, a w metafizyce dominowało ujęcie istoty bytu. Po II wojnie światowej Adamczyk został wykładowcą metafizyki na KUL. W swojej praktyce dydaktycznej preferował lekturę tekstów oryginalnych, które starannie analizowano. Zwróciło to jego uwagę na wątki egzystencjalne w filozofii nie tylko Tomasza z Akwinu, lecz także Arystotelesa. Nie uważał ich jednak, zgodnie z założeniami swojej szkoły, za istotne dla filozofii. Do końca życia polemizował z tomizmem egzystencjalnym. Pod jego kierunkiem Gogacz przygotował w 1952 roku magisterium z filozofii Arystotelesa; Adamczyk nie zgodził się, aby Gogacz przygotowywał doktorat z filozofii bytu na jego seminarium, argumentując, że świeccy nie powinni zajmować się metafizyką. Jednak to Adamczykowi zawdzięczał Gogacz ogromną

³ Np. *Ciemna noc miłości*, Warszawa 1985.

⁴ *Jak traci się miłość (Esej ascetyczny)*, Warszawa 1982. Okładkę do tej książki zaprojektował Janusz Kapusta, polski rysownik, malarz i scenograf, wynalazca figury geometrycznej, nazwanej k-dron. Kapusta studiował filozofię u Gogacza, a w 1981 roku wyjechał do USA i mieszka w Nowym Jorku. Współpracuje z takimi pismami, jak „The New York Times”, „The Wall Street Journal”, „The Washington Post”, „The Boston Globe”, „Graphis”, „Print” i „Rzeczpospolita”.

erudycję historyczno-filozoficzną i pierwsze wnikliwe lektury tekstów Tomasza z Akwinu, nauczył się od niego wczytywania się w te teksty i brania w swoisty nawias opinii innych badaczy na temat studiowanych lektur.

2. Stefan Swieżawski (1907–2004) z domu rodzinnego wyniósł pogłębioną formację religijną i przywiązanie do katolicyzmu, którego nigdy nie porzucił pomimo studiów na Uniwersytecie we Lwowie w laicyzującym środowisku tworzącym szkołę lwowsko-warszawską. Słuchał wykładów Kazimierza Twardowskiego, Romana Ingardena, Kazimierza Waisa, a doktorat przygotował pod kierunkiem Kazimierza Ajdukiewicza (1932). W ramach opracowywania tematu doktorskiego na temat filozofii Jana Dunsza Szkota, a także po doktoracie, bywał w Paryżu, gdzie studiował u Gilsona i Maritaina. Pod ich wpływem zainteresował się tomizmem egzystencjalnym. Podczas II wojny światowej chronił się w majątku swego teścia hrabiego Adama Stadnickiego, gdzie przygotował habilitację i przekład *Traktatu o człowieku z Summa Theologiae* Tomasza z Akwinu. Habilitację z tomizmu przeprowadził zaraz po wojnie na Uniwersytecie w Poznaniu, po której został zatrudniony na KUL, gdzie pracował do emerytury. Był znakomitym dydaktykiem, mistrzem nauki warsztatu filozoficznego. Wykształcił wielu polskich filozofów i historyków filozofii. Wielkim przedsięwzięciem Swieżawskiego już po przejściu na emeryturę było wielotomowe opracowanie historii filozofii XV wieku. Swieżawskiego Gogacz uważał za swojego najważniejszego nauczyciela i czuł się z nim bardzo związany. Ich drogi rozeszły się w sposób naturalny: gdy Gogacz coraz bardziej koncentrował się na tomizmie, Swieżawski skupił się na badaniach nad filozofią renesansową.

3. Mieczysław A. Krąpiec (1921–2008) pochodził z Podola, z miejscowości, w której nacjonałści ukraińscy wymordowali wszystkich Polaków; Krąpiec uniknął śmierci, gdyż w 1939 wstąpił do dominikanów i w czasie wojny studiował na tajnym kursie filozofii i teologii w Krakowie. Pod kierunkiem Jacka Woronieckiego przygotował doktorat z filozofii (1946), jednocześnie podjął na KUL studia teologiczne uwieńczone także doktoratem (1948). Habilitację z tomizmu przeprowadził na KUL w 1957 roku, gdzie już od kilku lat wykładał metafizykę. Krąpiec stał się szybko główną postacią polskiego tomizmu egzystencjalnego, odsuwając niejako w cień inne jego wersje (tradycyjną, lowańską,

transcendentalną). Napisał cały szereg monumentalnych podręczników akademickich, dotyczących niemal wszystkich głównych dyscyplin filozoficznych. Był także dwa razy dziekanem Wydziału Filozoficznego KUL oraz przez pięć kadencji rektorem tej uczelni (1970–1983). Będąc emerytem, zainicjował powołanie polskiego oddziału Międzynarodowego Towarzystwa Tomasza z Akwinu (SITA), w którym rozwinął intensywną działalność wydawniczą, publicystyczną i popularyzatorską. Ostatnią inicjatywą Krąpca było wydanie obszernej, trzynastotomowej encyklopedii filozoficznej (*Powszechna encyklopedia filozofii* – 9 tomów + suplement, 2 tomy *Encyklopedii filozofii polskiej* oraz jednotomowy *Słownik – przewodnik filozoficzny*). Sześć lat po śmierci Krąpca pojawiły się oskarżenia o tajną współpracę z komunistyczną milicją polityczną, w czasie gdy był dziekanem i rektorem. Wywołało to burzliwe dyskusje, w których przypomniano specyfikę funkcjonowania KUL w okresie komunizmu, konieczność negocjowania z nieprzyjazną władzą, która była totalitarna i kontrolowała wszystkie dziedziny życia i działania ludzi. Mieczysław Gogacz tomizm egzystencjalny poznał w wersji Krąpca i tę wersję potem dystansował, budując swój wykład filozofii tomistycznej. Myśl Krąpca była więc zawsze dla niego podstawowym punktem odniesienia we własnych poszukiwaniach filozoficznych.

4. Étienne Gilson (1884–1978) – wybitny filozof i historyk filozofii, jeden ze współtwórców tomizmu egzystencjalnego. Uczył się w kolegium jezuickim i liceum Henryka IV (Lycée Henri-IV) w Paryżu, skąd wyniósł gruntowną znajomość greki i łaciny oraz szeroką orientację w literaturze tak klasycznej, jak i współczesnej. Studiował na Sorbonie, w Collège de France, słuchając m.in. Durkheima, Bergsona i Lévy-Bruhla, pod którego kierunkiem w 1913 roku przygotował rozprawę doktorską, dotyczącą związków filozofii Kartezjusza z teologią (*La doctrine cartésienne de la liberté et la théologie*). Szukając źródeł pewnych problemów rozważanych przez Kartezjusza, zainteresował się myślą scholastyczną, a zwłaszcza filozofią Tomasza z Akwinu. W roku 1919 wydał książkę pt. *Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu*, w której wykazywał egzystencjalny charakter filozofii św. Tomasza, w czym radykalnie przeciwstawiał się jej dotychczasowym, esencjalistycznym, interpretacjom. Książka ta przyniosła mu sławę oraz ściągnęła falę krytyki tak ze strony środowisk lewicowych, jak i konserwatywnych. Wykładał potem na Sorbonie, w Collège

de France na Harvard University, współzакładał Pontifical Institute of Mediaeval Studies w Toronto, gdzie pracował od zakończenia wojny do emerytury. Uczestniczył w konferencji w sprawie Karty ONZ w San Francisco i konferencji założycielskiej UNESCO w Londynie. W Toronto ufundował stypendia dla studentów z Polski, kierowanych doń przez prof. Swieżawskiego. Takie stypendium otrzymał Gogacz w roku akademickim 1957–1958. Gilsonowi zawdzięczał pogłębienie znajomości tekstów św. Tomasza oraz zainteresowanie średniowieczną filozofią arabską. Pod wpływem metodologii szkoły lubelskiej (szczególnie Stanisława Kamińskiego) nie akceptował jego pojęcia filozofii chrześcijańskiej, ale zawsze zachowywał dla Gilsona wielki szacunek i wdzięczność.

HISTORYCZNE TŁO ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI MIECZYŚLAWA GOGACZA

Większość swego życia Mieczysław Gogacz spędził w niesprzyjających warunkach politycznych i społecznych – dzieciństwo i naukę przerwała mu okupacja niemiecka, która tam, gdzie mieszkali Gogaczowie, była niezwykle brutalna wobec Polaków, gdyż Niemcy wcielili te tereny do Rzeszy jako tzw. Westpreussen (Prusy Zachodnie) i traktowali Polaków jak element napływowy i niepożądany. Już w pierwszych dniach września 1939 roku wymordowano w Rypinie wielu nauczycieli Gogacza, wielu polskich księży i świeckich inteligentów (w ramach *Intelligenzaktion*). Przez niemal całą okupację rodzice chronili swe dzieci przed wywózką na przymusowe roboty do Niemiec. Mieczysława uchroniła praca na poczcie w Rypinie, ale ojciec był co jakiś czas zabierany do robót dorywczych na rzecz okupanta, pod koniec wojny do kopania okopów pod Płockiem zabrano także o dwa lata młodszą siostrę Teklę. O swoim przerwaniu przez wojnę wykształceniu tak oto opowiadał pytającym go młodym ludziom:

Przed II wojną światową ukończyłem 5 klas szkoły powszechnej, umiałem czytać i czytałem „Rycerza Niepokalanej”⁵ [...]. Potem

⁵ Miesięcznik religijny, wydawany przed wojną przez Maksymiliana Marię Kolbego w Niepokalanowie; po wojnie wznowiony i niebawem zamknięty przez komunistów (1952), wznowiony na emigracji (1971), a w Polsce w 1981.

była wojna. Było mało polskich książek. Za książki polskie w województwie bydgoskim, w którym mieszkałem, szło się do więzienia. Nie wolno było mówić po polsku. W moim Ryplinie trzeba było mówić po niemiecku. Były jednak... Psalmi. I wobec tego, mając 12 lat, zacząłem czytać Psalmi. Nauczyłem się z nich ascetyki katolickiej, teorii życia religijnego, gdyż jest ona zawarta głównie w Psalmach. Nauczyłem się teorii odniesień Boga do człowieka i człowieka do Boga. Do dziś czytam Pismo św. w tym aspekcie ascetycznym, w aspekcie wychowywania człowieka przez Boga⁶.

Po wejściu Sowietów i nastaniu tzw. Polski Ludowej (PRL) ustało wprawdzie bezpośrednie zagrożenie życia, dzieci mogły kontynuować naukę, jednak Gogaczowie, jako właściciele sklepu, stali się „naturalnymi” wrogami nowych komunistycznych władz, w wyniku czego ich sklep szybko znacjonalizowano. Był to jeden z powodów wyboru liceum katolickiego (biskupiego) w Płocku jako miejsca dalszej nauki; niewykluczone też, że Gogacz myślał o wstąpieniu później do stanu kapłańskiego. Wybrane liceum udało mu się ukończyć przed jego likwidacją, jednak już wcześniej szkole odebrano prawo przeprowadzania matur. W związku z tym egzamin dojrzałości Gogacz, wraz ze swymi kolegami, zdawał jako ekstern w liceum państwowym w Płocku. Podczas egzaminów pytający skupiali się na naukach ścisłych, podczas gdy liceum katolickie miało profil klasyczny (z dużą liczbą godzin łaciny, greki i filozofii). Chodziło o udowodnienie niskiego poziomu nauczania w liceum katolickim. Po zdanej jednak maturze (i doświadczonej „kuźni światopoglądowej”) Gogacz nie miał problemu z wyborem studiów – mogły być one wyłącznie na jedynej katolickiej uczelni w Polsce, jaką komuniści tolerowali, czyli na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL). Czas studiów przypadł na okres największego stalinowskiego terroru wobec KUL – aresztowano wielu profesorów, przeprowadzano także aresztowania wśród studentów. Paradoksalnie jednak sytuacja, którą wytworzyły władze, sprzyjała rozwojowi intelektualnemu studentów KUL, gdyż mniej lub bardziej regularnie przyjeżdżali tu usunięci z państwowych uczelni najwybitniejsi polscy filozofowie. Młody Gogacz spotkał w ten sposób Władysława Tatarkiewicza, Romana Ingardena, Izydorę Dąmborską i innych. Zaprzyjaźnił się w tym czasie z Krąpcem, metafizykiem i długoletnim rektorem KUL,

⁶ Nps, s. 33. (Wykaz skrótów stosowanych dla książek Mieczysława Gogacza w niniejszym opracowaniu podajemy na s. 10).

oraz Karolem Wojtyłą, wykładającym wówczas etykę, a także Antonim B. Stępnem, późniejszym szwagrem, mężem siostry Tekli. Tak wspomina prowadzone wówczas rozmowy:

Otóż, w tych prywatnych rozmowach dominowało kilka tematów. Przede wszystkim ascetyka chrześcijańska, która by spełniała warunki dzisiaj formułowanej medycyny, koncepcji człowieka i zdrowia człowieka [...]. Tematem drugim był problem ascetycznie ważny: mianowicie czy każde wstąpienie do seminarium jest powołaniem do kapłaństwa [...]. Dalej – sposoby ukazywania ludziom w perspektywie ascetycznej tej jakiejś wspańiałości kontaktów człowieka z Bogiem. [...] Poza tymi, które wymienilem, rozważaliśmy przyczyny odchodzenia ludzi od chrześcijaństwa. Pamiętam długie, wielotygodniowe rozmowy na te tematy⁷.

Nie zaniedbywał też wykształcenia religijnego: „na studiach – wspomina – czytałem listy św. Pawła. [...] Przystudiowałem wszystkie jego listy. Wydaje mi się, że zawartą w tych listach teologię czuję i rozumiem. I znam Psalmy. [...] To są moje zainteresowania. Nietypowe, ale normalnie katolickie”⁸.

W wyniku październikowej odwilży mógł udać się na studia zagraniczne, co wykorzystał maksymalnie, ale za przedłużenie pobytu ponad wyznaczony czas został ukarany dziesięcioletnim zakazem opuszczania kraju.

Samodzielna działalność naukowa i dydaktyczna Gogacza związana była z warszawską Akademią Teologii Katolickiej (ATK). Była to druga, po KUL, katolicka uczelnia w Polsce zorganizowana w 1954 roku przez samych komunistów z wydziałów teologicznych, usuniętych z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Uniwersytetu Warszawskiego. Dokonano tego podczas internowania prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, gdy przewodniczącym episkopatu był biskup łódzki Michał Klepacz, który nową uczelnię kanonicznie zatwierdził. Po uwolnieniu z internowania w 1956 roku prymas Wyszyński nie cofnął tego zatwierdzenia, a po kolejnych kilku latach renegocjował z komunistami warunki funkcjonowania tej uczelni (domagał się otwarcia dla studentów świeckich, gdyż komuniści chcieli, aby była to uczelnia wyłącznie dla kadr kościelnych, na wzór carskiej

⁷ *Obecność. Karol Wojtyła w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, red. M. Filipiak i A. Szostek, Lublin 1989², s. 152–153.

⁸ Nsp, s. 33.

katolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu). Na tę uczelnię w 1966 roku Gogacz trafił jako już samodzielny pracownik naukowy. Nie obyło się bez trudności, robionych przez komunistycznych urzędników – otóż odmówiono Gogaczowi uznania jego habilitacji⁹. Wyjaśniono, że wprawdzie zatwierdzono ją, ale wyłącznie dla KUL. Z tego powodu przez wiele lat Gogacz był w ATK traktowany tak, jakby nie posiadał habilitacji, co rodziło trudności w funkcjonowaniu. Na tej uczelni pracował przez cały ponury okres PRL – rządu Gomułki (1956–1970), Gierka (1970–1980), Jaruzelskiego (1980–1990). W pracy naukowej koncentrował się na badaniu tomizmu oraz tych tekstów i orientacji filozoficznych, które dla zrozumienia Tomasza wydawały się ważne, np. *Liber de causis*, średniowieczna filozofia arabska. Popularyzował ponadto filozofię poprzez swoje atrakcyjne wykłady i artykuły religijne, w których podejmował problematykę życia religijnego człowieka. Dzięki tym publikacjom i wystąpieniom stał się znany w środowiskach katolickich. Z kolei zainteresowania mistyką zwróciły na niego uwagę środowisk hippisów, dla których prowadził rekolekcje i wykłady w warszawskich kościołach¹⁰. Z tych środowisk rekrutowało się później wielu studentów ATK.

⁹ Habilitacja w polskim systemie stopni naukowych następuje po doktoracie i jest początkiem samodzielności naukowej – doktor habilitowany jest pełnoprawnym członkiem rady naukowej, może mieć katedrę lub zakład, prowadzić prace dyplomowe, pisać recenzje do stopni naukowych, wydawać opinie wydawnicze. Do początku XXI wieku nadana na uczelni habilitacja wymagała zatwierdzenia przez specjalny centralny urząd państwowy; wykorzystywano to do blokowania tak karier indywidualnych naukowców, jak i rozwoju całych instytucji naukowych, np. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, gdzie pracownicy czekali latami na zatwierdzenie habilitacji, co stawało się często kartą przetargową w negocjacjach komunistów z Kościołem katolickim.

¹⁰ Ponieważ Kościół katolicki był jedyną instytucją relatywnie niezależną od władz komunistycznych, dlatego wszelkie inicjatywy, które nie były podejmowane przez władze lub przez nie reglamentowane odbywały się w budynkach kościelnych. Dlatego też tak wiele inicjatyw, niekoniecznie religijnych, w okresie PRL miało miejsce w Kościele. Nieakademickie wykłady Gogacza też zazwyczaj odbywały się w kościołach lub salach kościelnych. Dopiero w 1981 roku (w ramach tzw. karnawału Solidarności, obejmującego czas od strajków sierpniowych w 1980 roku do wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku) po raz pierwszy został zaproszony do słynnego klubu studenckiego Riviera Remont (był to wtedy także rodzaj klubu dyskusyjnego). Warto dodać, że komunistyczna milicja polityczna (Służba Bezpieczeństwa) inwigilowała tę aktywność Gogacza i dawała mu to do zrozumienia (milicja legitymowała go często po wyjściu z wykładów lub rekolekcji), lecz w sposób czynny nie przeszkadzano w tej działalności.

Mieczysław Gogacz przyjął zasadę nieangażowania się w politykę. Konsekwentnie odmawiał zapisania się do organizacji katolików świeckich, które stanowiły „przystawki” rządzącej partii komunistycznej. Ponosił tego określone konsekwencje – odmowa druku książek, przyznania stypendium, pomijanie przy podziałach różnych dóbr. Nie angażował się też czynnie w działalność antykomunistyczną (poza krytykowaniem marksizmu w wykładach i publikacjach, w których taką krytykę udało mu się zawrzeć mimo działań cenzury). Odradzał także czynną działalność opozycyjną swoim studentom, argumentując, że osób kształcących się w normalnej klasycznej filozofii jest tak niewiele, iż nie można ryzykować ich uwięzienia. Jednak, gdy trzeba było, stawał w obronie prześladowanych studentów. Jeszcze na KUL uczestniczył w tajnych studiach seminaryjnych kleryków wziętych z seminarium do wojska (była to forma prześladowania Kościoła w tamtych czasach, gdyż komuniści liczyli, że wielu z nich po dwóch latach służby wojskowej już do seminarium nie wróci). W Warszawie odważnie stanął w obronie studentów relegowanych z uczelni za udział w wydarzeniach czerwcowych 1976 roku (antykomunistyczny zryw mieszkańców Radomia i pracowników podwarszawskiej fabryki traktorów „Ursus”). Za obronę relegowanych z tego powodu studentów spotkały go nieprzyjemności nawet w samej Akademii, zmuszonej podówczas do swoistej kohabitacji z władzami PRL. W 1980 roku był jednym z członków założycieli „Solidarności” w ATK. W stanie wojennym nie był specjalnie prześladowany¹¹, jednak w jego wyniku stracił całą grupę zdolnych studentów i absolwentów, którzy – korzystając z tzw. karnawału Solidarności w 1980 i 1981 roku – wyjechali na stypendia na Zachód. Tam zastał ich stan wojenny i zdecydowana większość do Polski już nie wróciła. Po 1990 roku, po upadku komunizmu

¹¹ Duchowni oraz osoby związane z instytucjami kościelnymi, tak jak Gogacz, byli w PRL obywatelami gorszej kategorii, poddani kurateli specjalnie powołanego Urzędu do Spraw Wyznań (w randze ministerstwa). Wszystkie ich sprawy tak prywatne, jak i zawodowe były kontrolowane i załatwiane (często odmownie) przez ten urząd, który był częścią aparatu kontroli i represji państwa wobec religii i ściśle współpracował ze Służbą Bezpieczeństwa. Niekiedy też osoby związane z aparatem represji podejmowały prywatnie różne działania mające na celu utrudnienie życia osobom napiętnowanym przez władze (były to tzw. *Schweinchen* według znanego wyrażenia Joachima Gaucka), np. w bloku Gogacza mieszkał oficer Ludowego Wojska Polskiego (w randze pułkownika!), który dokuczanie Gogaczowi uważał za swój „klasowy” obowiązek, wobec czego powodował różne niekorzystne dla niego decyzje spółdzielni, a nawet zastraszał sąsiadów Gogacza za wyświadczenie mu drobnych uprzejmości.

i odzyskaniu przez Polskę suwerenności Gogacz uzyskał szerszą możliwość oddziaływania: był zapraszany z wykładami do różnych uczelni, przez rok prowadził wykład otwarty z filozofii realistycznej na Uniwersytecie Warszawskim, przez kilka lat nauczał sformułowanej przez siebie wersji etyki tomistycznej, którą nazywał „etyką chronienia osób” na Akademii Medycznej w Warszawie (z Kazimierzem Szałatą), w Wojskowej Akademii Technicznej (z Arturem Andrzejukiem). Regularnie bywał z wykładami w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy¹². Jednakże wraz z przemianami ustrojowymi nastąpiło szereg zawirowań w innych dziedzinach, np. poupadały czasopisma, wydawnictwa, wydawnictwa uczelniane przeżywały kryzys związany z radykalną przemianą rynkową. W tej nowej sytuacji trudniej było docierać do czytelników, zwłaszcza że kryzys objął także rynek książki: poznikały księgarnie (z większości mniejszych miejscowości całkowicie)¹³. Kryzys przeżywały także biblioteki. W gronie uczniów Gogacza zakładano małe prywatne wydawnictwa. Jedno z nich to Oficyna Wydawnicza „Navo”, która przez ok. 10 lat działalności wydała kilka ostatnich książek Gogacza. W tej nowej sytuacji zgodził się on na udostępnienie wszystkich swoich prac online (na stronie: www.katedra.uksw.edu.pl) w całkowicie wolnym dostępie. Zresztą, także w innych sprawach, dzięki dość dobrej znajomości Zachodu i Ameryki, dość wcześnie zorientował się w tendencjach i kierunkach zmian w Polsce. Na fali modernizacji kraju, która miała na celu jak najszybsze upodobnienie nas do zachodnich demokracji, wprowadzano w Polsce przyspieszony proces sekularyzacji i laicyzacji wraz z silnie forsowanym przez media programem łamania zasad moralności chrześcijańskiej, deformowaniem roli

¹² Działalność tę dokumentują książki: *Wprowadzenie do etyki chronienia osób* (Warszawa 1995), która najpierw była skryptem dla studentów WAT, oraz zbiór tekstów na temat pedagogiki, zatytułowany *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie* (Warszawa 1997).

¹³ Reprezentacyjna księgarnia warszawska – Uniwersus – zlikwidowana została już na początku lat 90. W awangardowym budynku powstał bank. Zresztą dzieje tego miejsca mogą być symbolem polskiej historii ostatniego półwiecza: w latach 70. XX wieku wyburzono tu jedną z nielicznych ocalałych z wojny XIX-wiecznych kamienic, by wybudować nowoczesny pawilon wystawowy sowieckiej myśli technicznej. Po zbudowaniu budynku, na fali „karnawału Solidarności” w 1980 roku otwarto w nim wspomnianą księgarnię. Przetrwała ona cały okres rządów wojskowych (1981–1989), aby definitywnie przestać funkcjonować po ich zakończeniu. Przez kolejne ćwierćwiecze były tu banki i biura. Obecnie właściciel chce wyburzyć modernistyczny swego czasu obiekt (zeszpecony całkowicie licznymi reklamami i antenami) i wybudować kilkunastopiętrowy biurowiec.

rodziny, głównie przez upowszechnianie izolacyjnego modelu mężczyzny i kobiety. Do tego doszło promowanie aborcji i eutanazji jako prawa do „godnego życia” i „godnej śmierci”.

Mieczysław Gogacz szczególnie usilnie zabiegał o respektowanie kryterium prawdy w życiu politycznym i społecznym, i przeciwstawiał się promowaniu relatywizmu pod hasłem tolerancji i demokracji. Przypominał klasyczne określenie tolerancji jako szacunku dla cudzych poglądów lub wierzeń, wyrażającego się w dopuszczaniu ich do głosu, czyli pewną postać cierpliwości i wyrozumiałości. Uważał, że nie wszystkie poglądy i działania ona obejmuje. Zwykł żartować, że nie może być tolerancji dla błędów ortograficznych. Czynn timer występował w obronie życia, wspierając inicjatywy antyaborcyjne – występował w tej sprawie w mediach, w komisjach parlamentarnych, wspomagał zespół Naczelnej Rady Lekarskiej w opracowaniu Kodeksu Etyki Lekarskiej (pierwszej wersji z 1991 roku)¹⁴. W związku z tym ostatnim, a także w szerszym kontekście transformacji państwa polskiego, podejmował temat prawa naturalnego i jego relacji do prawa stanowionego. Z wystąpieniami na ten temat bywał w mediach i w gremiach decydujących o nowym kształcie prawa.

Dla uzupełnienia tego obrazu kilka słów należy poświęcić scharakteryzowaniu sytuacji materialnej Gogacza. Jak niemal wszyscy w Polsce, nie posiadał on żadnego majątku pozwalającego na utrzymanie się (wszystkie takie dobra komuniści zabrali – nawet skromny sklep kolonialny rodziny Gogaczów). Podstawą utrzymania była pensja wykładowcy, a później emerytura, które zapewniały Gogaczowi znośną egzystencję pod warunkiem wszakże wielu wyrzeczeń: nie założył rodziny, mieszkał w dziesięciopiętrowym bloku spółdzielczym z tzw. wielkiej płyty, nieduże mieszkanie miał urządzone bardzo

---

¹⁴ Kodeks ten zaskarżyła do Trybunału Konstytucyjnego Ewa Łętowska, ówczesna Rzecznik Praw Obywatelskich, powołując się m.in. na prawo do aborcji na żądanie finansowanej ze środków publicznych, uchwalone jeszcze w głębokim PRL-u. Trybunał w odpowiedzi przypomniał o fundamentalnym odróżnieniu prawa stanowionego od norm moralnych i stwierdził, że nie jest uprawniony do oceny propozycji etycznych, a jedynie do oceny przepisów prawnych. Dodał też, że „stanowienie norm deontologicznych nie należy do właściwości państwa”. Państwo zatem nie jest uprawnione do zalecania stanowienia tych norm komukolwiek, także organom samorządu lekarskiego. Państwo może bowiem zalecić jedynie tworzenie norm prawnych. Normy deontologiczne same przez się charakteru prawnego nie posiadają. Należą bowiem do niezależnego od prawa zbioru norm etycznych (Sygn. Art. U1/92; 7 października 1992).

skromnie meblami z masowej produkcji, nie miał samochodu, nigdy nie wyjeżdżał na urlop, nie zgromadził jakiegokolwiek majątku, nie miał oszczędności ani nawet prywatnej biblioteki.

DZIEDZINY BADAŃ MIECZYŚŁAWA GOGACZA

Historia filozofii

O pracach Mieczysława Gogacza z zakresu historii filozofii już wspomniano. Dodać warto, że zajmował się on także metodologią historii filozofii, kontynuując i doprecyzowując ujęcia Gilsona i Swieżawskiego, którzy byli zwolennikami filozoficznej koncepcji historii filozofii. Gogacz jako historyk filozofii zaczął oczyszczać tomizm z elementów filozofii arabskiej i stworzył (nazwaną tak przez siebie) konsekwentną odmianę tomizmu egzystencjalnego. W ramach tej wersji filozofii bytu nieustępliwie broni teorii aktu istnienia i zasady niesprzeczności, tezy o odrębności i wewnętrznej jedności jednostkowych bytów oraz wynikającego z tych twierdzeń realizmu i pluralizmu.

Filozofia bytu (metafizyka)

Przedmiotem metafizyki tomizmu konsekwentnego są pryncypia (*archai*) bytowe, czyli elementy konstytuujące byt istniejący. Doznajemy ich, gdy zarazem oddziałuje na nas rzeczywistość tej kompozycji. Gdy teraz postawi się pytanie o źródło rzeczywistości, a także jedności odebranej w poznaniu istoty, to najpierw należy zauważyć, że ich źródłem na pewno nie jest sama istota, gdyż będąc przyczyną tożsamości bytu nie może być zarazem przyczyną jego rzeczywistości. Tą przyczyną musi być akt istnienia, stanowiący razem z istotą, którą urealnia i aktualizuje, byt jednostkowy. To – inne niż sąd egzystencjalny – odkrywanie w bycie jego aktu istnienia stanowi charakterystyczny akcent w metafizyce Gogacza.

Wewnętrzne przyczyny bytu jednostkowego są więc następujące: 1) akt istnienia, który stanowi o tym, że byt jest, 2) istota, która stanowi w bycie to, czym on jest, 3) w istocie forma jest pryncypium jej stałej tożsamości, 4) natomiast możność jest podstawą podmiotowania przypadku; możność materialna podmiotuje własności fizyczne, możność duchowa – własności niematerialne (np. intelekt). Aktem bytu jest więc istnienie, a istota wobec niego zachowuje się w bycie

jak możliwość, natomiast aktem w obrębie istoty jest forma aktualizująca właściwą bytowi postać możliwości.

Gogacz zwraca też uwagę na potrzebę przeformułowania teorii przyczyn celowych (w tomizmie egzystencjalnym określane są one jako przyczyny działające w porządku intencjonalnym) i zidentyfikowania ich jako bytów przygodnych wpływających na ukształtowanie możliwościowej sfery bytu, współstanowiącej razem z istnieniem jeden byt realny. Postuluje też potrzebę doprecyzowania zagadnienia relacji stworzenia, koncepcji podtrzymania bytów przygodnych w istnieniu (*conservatio esse*), teorii relacji osobowych wiary, nadziei, miłości.

Filozofia Boga i religii

Przyczynę sprawczą wykrywamy, szukając przyczyny aktu istnienia w bycie. Akt ten nie może być samoistny, bo jego związek z istotą jest stały, nie może jednak pochodzić z istoty, bo by się od niej nie różnił, nie może też pochodzić z niebytu, gdyż niebyt niczego nie wywołuje. Musi więc pochodzić od innego bytu, który jest w stanie wywołać (stworzyć) akt istnienia. Byt ten nazywamy Bogiem. Analizując istnienie stworzone, możemy ustalić, że Bóg jest jeden, jest ponadto bytem jednoelementowym, stanowi Go bowiem samo istnienie, dzięki któremu jest „zdolny” do relacji istnieniowych. Zagadnienie istoty Absolutu, wiążące się z tzw. atrybutami Boga: Gogacz wychodząc od tezy, że Bóg jest Samoistnym Aktem Istnienia, przyjmuje, iż jedynymi rzeczywistymi atrybutami Boga są przejawy aktu istnienia (transcendentalia): realność, odrębność, jedność, prawda, dobro i piękno. Pozostałe przypisywane Bogu własności wynikają z porównania Go z innymi bytami (atrybuty aksjologiczne), np. nieskończoność, wszechmoc, wieczność oraz potraktowanie Boga jako przedmiotu ludzkiej miłości (atrybuty eminentne), np. twierdzenie, że Bóg jest dla kogoś wszystkim, całym jego światem itp.

Teoria osoby i relacji osobowych

Punktem wyjścia do sformułowania definicji osoby były dla Gogacza Tomaszowe doprecyzowania definicji Boecjusza. Gogacz zwrócił uwagę, że Akwinata poprzez sformułowanie kilku określeń osoby, opisujących ją z różnych punktów widzenia, chciał wskazać na elementy decydujące o byciu osobą (*constitutiva personae*). Są nimi: istnienie i intelektualność. Z czasem do tych konstytutywnych elementów dodawał

podmiotowanie relacji osobowych, „stąd – pisał – osobą jest taki istniejący byt rozumny, który zarazem kocha”¹⁵. Wiązało się to z rozwojem problematyki relacji osobowych, najpierwotniejszych wzajemnych odniesień do siebie osób, podmiotowanych wprost przez przejawy istnienia. Miłość podmiotowana przez własność realności jest podstawową życzliwością i akceptacją. Wiara, budująca się na własności prawdy, jest najpierw zaufaniem i otwartością. Nadzieja jest oczekiwaniem, by trwały między ludźmi życzliwość i zaufanie. Na podstawie tak rozumianej teorii relacji osobowych lepiej można określić najważniejsze dla ludzi wspólnoty: rodzinę i naród. Jasno jawi się też etyka jako nauka o zasadach chronienia osób i ich wzajemnych powiązań. Relacje te, zbudowane na przejawach w bycie jego istnienia, są pierwotnymi, wyjściowymi i najbardziej naturalnymi odniesieniami między osobami, tak jak najpierwotniejsze i wyjściowe jest w bytach istnienie. Humanizm, zdaniem Gogacza, to relacje miłości, wiary i nadziei, łączące człowieka z innymi ludźmi; religia – to relacje z Osobami Boskimi. Z teorią osoby i relacji osobowych wiąże się etyka i filozofia człowieka.

Etyka

Etykę Gogacz ujmuje jako teorię pryncypiów (zasad) chronienia osób i relacji osobowych. Uważa, że pryncypiów tych należy szukać w obrębie osoby i wobec tego stanowią je sumienie wraz z kontemplacją i mądrością. Etykę ponadto stanowi teoria wartości, które są dla niego trwaniem relacji osobowych, a ponadto teoria kultury i *metanoi* (humanistycznej przemiany myślenia i postępowania). Problem powinności przesunięty zostaje z etyki do prawa.

Filozofia człowieka (antropologia filozoficzna)

Tomistyczna analiza struktury bytu ludzkiego wskazuje na akt istnienia jako pierwsze pryncypium każdego bytu, także więc i człowieka. Istota człowieka, czyli to, czym on jest, skomponowana jest z właściwej człowiekowi formy jako pryncypium o charakterze aktu, wyznaczającego stałą tożsamość człowieka. Obok formy w istocie człowieka znajduje się jednostkująca go możliwość. Jest ona podstawą nabywania przypadłości, np. poznania, decyzji. „Część” tej możliwości staje się materią poprzez nabycie rozciągłości i zapodmiotowanie

---

¹⁵ OzP, s. 69.

przypadłości fizycznych. Z punktu widzenia właśnie podmiotowych przypadłości Gogacz wyróżnia w człowieku możliwość duchową i możliwość materialną. Są one podstawą tego, co tradycyjnie nazywamy duszą i ciałem.

Pedagogika

Mieczysław Gogacz proponuje przyjąć za podstawę etyki i pedagogiki rozumienie człowieka jako osoby, czyli bytu rozumnego i wolnego. Wskazuje to na antropologiczne i etyczne podstawy pedagogiki. Filozofia człowieka bowiem określa podmiot działań wychowawczych. Etyka określa cele wychowania. Sama pedagogika jest w tej sytuacji teorią zasad wychowania. Stąd: 1) przedmiotem pedagogiki są metody uzyskiwania usprawnień człowieka do działań chroniących, czyli zachowań etycznych; 2) metody, które pedagogika wypracowuje samodzielnie, pozostając jednak w stałym kontakcie z antropologią i etyką, składają się na teorie kształcenia i wychowania; 3) celem pedagogiki jest uzyskanie w człowieku *metanoi* – przemiany myślenia i postępowania. Główne momenty tej przemiany to zwrot od rzeczy w kierunku osób, a w związku z tym przejście od powiązań z rzeczami do powiązań z osobami. Gogacz dzieli pedagogikę na ogólną i szczegółową oraz formułuje zasady wychowania w każdym z tych działów pedagogiki.

Teoria polityki

Odróżnia w niej Gogacz rację stanu od programu politycznego. Tę rację stanu uważa za zespół niezmiennych celów i zadań państwa wyznaczonych przez dobro wspólne, na które składa się dobro każdego człowieka oraz dobro wszystkich osób, stanowiących naród. Dobro indywidualne człowieka polega na jego dostępie do wychowania i kształcenia, które owocują mądrością. Dobro społeczne sprowadza się do ochrony relacji, przede wszystkim relacji osobowych, które wiążą wspólnoty osób. Tak pojęta racja stanu wyznacza program polityczny jako szczegółowy sposób jej realizowania.

Teologia i mistyka

Gogacza interesuje głównie teoria życia religijnego rozumianego jako więź miłości, wiary i nadziei, łącząc człowieka z Bogiem. W tej perspektywie wyjaśniana modlitwa okazuje się środkiem ascetycznym, ujawniającym i upraszającym nasze powiązania z Bogiem. Samo

życie religijne człowieka, będąc relacją z Bogiem, ma przebieg dynamiczny, opisywany za św. Janem od Krzyża jako oczyszczenia czynne (nasza inicjatywa) i oczyszczenia bierne (działania Boga w naszym życiu religijnym). Okres nakładania się na siebie tych oczyszczeń jest ciemną nocą, gdyż stanowi pełne przeżywanego przez człowieka niepokoju uzgadnianie swoich propozycji z, nie zawsze do końca czytelnymi w znakach czasu, planami Boga. Z teologią życia wewnętrznego Gogacz wiąże temat doświadczenia mistycznego. Wyjaśnienie doświadczenia mistycznego oparł na tomistycznym rozumieniu intelektu możliwościowego, jako duchowej możliwości, będącej rozumiejącym pryncypia kresem poznania intelektualnego. Doświadczenie to polega na tym, że Bóg daje się ująć intelektowi możliwościowemu człowieka jako Samoistny Akt Istnienia. Człowiek nie uzyskuje więc jakiejś dodatkowej wiedzy o Bogu, lecz tylko pewność, że Bóg istnieje. Takie wyjaśnienie zgadza się z opisami doświadczenia mistycznego podanymi przez wielkich mistyków katolickich: św. Teresę z Ávili i św. Jana od Krzyża.

Teoria kultury

Dla każdej epoki stara się Gogacz znaleźć zespół twierdzeń wyjściowych i podstawowych w strukturze kultury, określających czym jest rzeczywistość. Uważa, że od tego, jak rozumie się rzeczywistość, zależą w kulturze wszystkie stanowiące ją dalsze warstwy ujęć, takich jak przyrodnicze, socjologiczne, artystyczne, pedagogiczne, światopoglądowe, ideologiczne, nawet teologiczne, gdyż teologia jest zawsze prezentacją i wyjaśnianiem Objawienia w jakimś rozumieniu rzeczywistości. Gogacz kwestionuje przy tym ustawienie polityki na pierwszym co do ważności miejscu wśród dziedzin stanowiących współczesną kulturę.